

**Hana Stoklasová. *Katolické přechodové rituály v českých zemích v „dlouhém“ 19. století.*
Pardubice: Univerzita Pardubice 2017, 285 s.
ISBN 978-80-7560-076-9**

M I C H A L S K L E N Á Ř

Univerzita Pardubice vydala v rámci ediční řady Monographica publikaci Hany Stoklasové, která vychází z disertační práce obhájené v roce 2014.¹ Autorka v současné době působí jako odborná asistentka na Ústavu historických věd Filozofické fakulty Univerzity Pardubice a věnuje se církevním dějinám dlouhého 19. století.² V předloženém textu se snaží „zachytit podobu čtyř přechodových katolických rituálů, z nichž církev učinila svátosti [sic] a jejichž zásadní proměny a někdy i cesta k zániku započaly na prahu 19. století. (...) Předmětem výzkumu jsou rituály křtu, biřmování, sňatku a umírání [sic] a cílem je zachytit jejich proměny pod vlivem modernizace a sekularizace společností“ (s. 11).

Kniha v měkké vazbě s poměrně vysokou pořizovací cenou (přičemž toto spojení jistě nelze vytýkat pisatelce) je rozdělena do tří hlavních částí, které doplňují barevné obrazové přílohy a jmenný rejstřík. Po vstupních pasážích autorka v první části stručně uvádí do kontextu českých církevních dějin od konce 18. do začátku 20. století (s. 44–77). Zaměřuje se přitom na hlavní ideové proudy a posuny, které ovlivnily přechodové rituály, respektive pozici a fungování římskokatolické církve v Rakousku a Rakousko-Uhersku. Ve druhé části se věnuje formaci, studiu a úkolům římskokatolického kněze. Sledujeme zde proměny související s prosazením ideálu faráře-úředníka v osvěcenském Rakousku konce 18. století a jeho proměny ve století následujícím (s. 78–103). Posuny souvisí s konceptem katolického osvěcenství ve studijním kurikulu teologie včetně výuky pastorální teologie, proto se autorka věnuje analýze příruček této nově uchopené disciplíny. Následně pak Hana Stoklasová představuje podobu zmíněných přechodových rituálů v římskokatolickém prostředí v českých zemích 19. století (s. 104–222).

Za přínosné můžeme označit sondy do českých sociálních dějin 19. století, tedy části vlastního výkladu o přechodových rituálech. Autorka kupříkladu

¹ Hana Stoklasová. *Katolické přechodové rituály v „dlouhém“ 19. století.* Disertační práce. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická 2014.

² Z příspěvků mimo rámec recenzované monografie viz např. Hana Stoklasová. Výuka katechismu: každodennost žáka a kněze ve druhé polovině 19. století. *Studia historica Nitriensia* 2 (2015), s. 224–233. Z příspěvků k tématu vydané disertace viz např. Hana Stoklasová. Proměny katolických přechodových rituálů v sekularizující se městské společnosti ve 2. polovině 19. století. *Studia historica Brunensia* 2 (2014), s. 53–70.

velmi dobře vystihla sociální praxi křtu jako rodinné slavnosti, dokládá důležitost obřadu uvedení rodičky po porodu i na snahách o symbolické uvádění zemřelé matky, popisuje organizační náročnost příjezdu biskupa do farnosti kvůli udílení svátosti biřmování a průběh přípravy. Detailněji se Hana Stoklasová zabývá manželstvím a mimo jiné ukazuje, že významná část reflexí se vyrovnává s reglementací a posuny začínajícími v osvěcenském státě a pokračujícími dále ve společnosti, jež procházela procesy spojenými s modernizací. V souvislosti s péčí o nemocné, umírající a s pohřebními rituály autorka plasticky líčí povinnosti duchovního správce farnosti kupříkladu v souvislosti s návštěvami – soudobé pastorálky doporučovaly „navštěvovat nemocného často, aby farníci uvykli tomu, že kněz nejde se smrtí, ale s útěchou“ (s. 200) – a kapitolu i celou publikaci zakončuje částí o odporu proti pohřbívání žehem.

K vydané monografii je zapotřebí uvést několik kritických poznámek. Celý výklad provází určitá nevyváženost mezi historií a teologií. Hana Stoklasová se knihou z oboru historie obrací především k historické obci. Současně ovšem zvolené téma velmi úzce souvisí s katolickou teologií, především s liturgikou. Určitou disproporcí ukazuje již úvodní přehled literatury: zatímco historiografická část působí velmi informovaně, pouhých pět uváděných titulů teologických nepředstavuje zcela reprezentativní výběr. V souvislosti s Časopisem katolického duchovenstva autorka konstatuje: „Rigidní lpění na zachovávání tradičního průběhu katolických rituálů vedlo autory k uveřejňování studií, které se věnovaly pevně stanovenému liturgickému řádu jednotlivých rituálů a zdůrazňovaly, kde nejčastěji docházelo k odchýlkám od normy“ (s. 30). K rituálu se ale přistupuje pouze z hlediska historické antropologie, nikoliv jako k dokladu konkrétní liturgické a svátostné praxe, dané potridentským modelem církve s osvěcenskými a dalšími prvky.

Liturgika sice tvořila součást pastorální teologie, ale k rituálu nelze přistupovat izolovaně, pouze na základě několika studijních příruček – zcela chybí práce s liturgickými knihami a příručkami pro laiky, analýza soudobých rubrik anebo podrobnější vyjádření k vlivu synod na partikulární normy. Autorka by díky nim mohla postoupit nad rámec poněkud zvláštních konstatování, např. že „mše probíhala podle pravidel římského rituálu tak, aby se jí mohl účastnit každý podle svého stavu“ (s. 52). Rovněž nelze absolutizovat jednu z linií liturgického slavení a pobožností; liturgie nikdy nebyla „degradována na pomůcku morální výchovy a pouhý pedagogický nástroj“ (s. 108). Současně není možné přeceňovat informace ze stavovských kněžských periodik, k nimž musíme přistupovat kriticky. Dotazy kněží redakci Časopisu katolického duchovenstva⁵ zcela jistě neukazují, „jaký postoj k rituálům zachovávala většinová

⁵ Ke kultuře písemného styku v 19. a 20. století v římskokatolickém prostředí viz Tomáš W. Pavlíček. Povolání duchovního v náboženských kulturách v Čechách na sklonku 19. století. In: Zdeněk R. Nešpor – Kristina Kaiserová (eds.). *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918)*. Ústí nad Labem: Albis International, s. 160–180, zejm. s. 167–170. Viz též Jiří Hanuš a kol. „*Služebníci neuziteční*“. *Kněžská identita v českých zemích ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2015.

společnost“ (s. 30), nýbrž poskytují průhled k reflexi určitých otázek pastorační praxe v 19. století jednoznačně vymezenou a specificky vzdělanou a formovanou socioprofesionální skupinou, totiž diecézním klérem v českých zemích. Kniha Klementa Borového Úřední sloh církevní nepředstavuje příručku pastorační teologie (s. 98 a násl.): jedná se o publikaci určenou kněžím v duchovní správě, kterou nelze jednoduše porovnávat s učebnicemi určenými pro studující kleriky, přestože se v ní témata pastorálky logicky objevují, což ostatně připouští sama pisatelka. Například příručky pastorační teologie Gabriela Pecháčka – pro komparaci nesporně vhodnější – naopak chybí.⁴

Jisté otazníky dále vzbuzuje výběr pramenů a literatury. Obhajoba využití královéhradeckých currend pro nahlédnutí celkového stavu se nezdá dostatečná – vždyť diecézní biskup je tvůrcem partikulárních právních norem, tedy místním zákonodárcem. Autorka se mnohdy přidržuje obecně zaměřených příruček (v úvodních částech až do poznámky číslo 98 ovšem bez paginace) nebo velmi podnětných a přínosných studií několika autorů, i když k pojednávaným otázkám již existují specializované monografie a část z nich je uvedena v seznamu použité literatury. Podivně tak kupříkladu působí, když se v souvislosti s českou kolejí Bohemicum (Nepomucenum) v Římě odkazuje pouze na Velké dějiny zemí Koruny české a opomenut zůstává zásadní sborník editovaný Tomášem Parmou, v českém jazyce vydaný tři roky před recenzovanou knihou (s. 65).⁵ Texty k vývoji katolické teologie, jejím dějinám a způsobu traktování v českém prostředí bohužel zcela absentují, přestože by mohly osvětlit mnoho témat. Při zmínkách o encyklikách a dalších papežských dokumentech by čtenář očekával uvedení Acta Sanctae Apostolicae Sedis anebo Enchiridionu Heinricha Denzingera, nikoliv sekundární literatury. Stejně tak text neodkazuje na dokumenty Tridentského a Prvního vatikánského koncilu, ať už v latinské, české nebo latinsko-české edici. Vysvětlovat kanonicko-právní termíny s použitím Ottova slovníku naučného a nenabízet žádné odkazy k relevantním příspěvkům z oblasti kanonického a konfesního práva taktéž nelze považovat za vhodné.

Kvůli naznačenému zarážejícímu postupu se Hana Stoklasová v publikaci opakovaně uchyluje k určitým zjednodušujícím zobecněním otázek církevních dějin bez hlubší analýzy či výkladu. Řada nepřesností se vyskytuje ve výkladu o církevních reáliích a správě, např. souhlas patrona s obsazením benefícia, byť někdy formální, rozhodně není omezen na středověk (s. 79). Podle autorky reforma *Tridentina*, již blíže neosvětluje, „nedokázala jasně definovat, zda má být duchovní znalcem scholastické teologie, nebo má jeho vzdělání spíše směřovat k znalostem praktické pastorace“ (s. 85). Za zmínku by stálo, že napětí zůstává charakteristické pro debaty o podobě studia teologie v každé době.

⁴ Gabriel Pecháček. *Pastýřské bohosloví*. S. 1.: s. n. 1895–1896. Týž. *Pastorační bohosloví*. Praha: s. n. 1903.

⁵ Tomáš Parma. *Česká kolej v Římě. Od Bohemica k Nepomucenu. 130 let existence české kulturní a vzdělávací instituce*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství pro Arcibiskupství pražské 2014.

Významná část sporných momentů a uvedených výtek by nemusela zaznívat, kdyby Hana Stoklasová jasně sdělila svoji badatelskou otázku a zejména badatelskou pozici. Výsledný text totiž kolísá mezi solidní historickou sondou do českých církevních dějin 19. století s využitím tištěných pramenů, historickou či sociální antropologií, sociálními dějinami s důrazem na přechodové rituály i festivity s nimi spojené a obecnou antropologií až religionistikou, což vede ke znejistění čtenáře. Na jedné straně autorka tvrdí: „Křesťanství (...) dokázalo díky hluboké úctě k tradici (i díky koncilním usnesením) uchovat tradiční podobu křesťanských rituálů velmi dlouho, případně ji samo ve shodě s tradicí formovat. Životnost a trvanlivost křesťanských rituálů stála patrně také na tom, že křesťanství vzniklo jako iniciační náboženství, které do sebe vstřebalo prvky antických mysterií, řecké filozofie i římského právního systému, což mu umožnilo přizpůsobit si většinu náboženských a kulturních provincialismů a najít pro ně společného jmenovatele“ (s. 105–106). Zároveň ale předkládá ryze teologické výklady svátostí a v souvislosti se křtem z nouze uvádí: „Lpění na přesném znění křtící [sic] formule, z našeho pohledu možná až příliš malicherné, svědčilo o důležitosti zásad uvedených v rituálu, bez jejichž dodržení hrozilo nebezpečí, že se dítě kvůli neznalostem báby nedostane do společenství církve, aniž by to jeho okolí tušilo“ (s. 123). Jenomže svátostná praxe se nerovná magickým praktikám a důraz na dodržení rubrik při vysluhování svátostí nejenže není „malicherný“, ale ani nestojí v rozporu se zásadami konání podle úmyslu církve a *supplet ecclesiae*.

Práce Hany Stoklasové nabízí pohled na katolické iniciační rituály v 19. století v českém prostředí. Text může kolegům z řad odborné veřejnosti včetně studentů i širším čtenářským vrstvám dobře posloužit jednak pro základní seznámení s určujícími fenomény, jednak pro zajímavý vhled do sociální a liturgické praxe křtu, biřmování, sňatku, pohřbu a souvisejících rituálů v 19. století. Na shromážděném materiálu by – právě například v ohraničeném regionu královéhradecké diecéze – bylo možné přesvědčivě doložit tezi Martina C. Putny, že odkouzlovaný svět sice pozvolna přestával být křesťanským konfesně,⁶ kulturně křesťanským ovšem zůstával. V závěru práce se mimo jiné konstatuje: „Většina populace (...) v poslední třetině [19.] století zaujala k církvi pragmatický postoj. Uvědomovala si, že všechny přechodové rituály jsou realizovány jejím prostřednictvím a stát, nepočítáme-li civilní sňatek, za ně nedokázal nabídnout alternativu, proto bylo naprostou nutností, aby lidé kooperovali s církví alespoň na základní úrovni“ (s. 225–224). Pro takový výklad a analýzu by však bylo třeba postoupit dále a připojit také podrobnější vhled do dějin církve, české teologie, liturgie a liturgiky včetně neobarokní zbožnosti a následně obě roviny propojit.

doi: 10.14712/23363598.2018.57

⁶ Martin C. Putna. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha: Torst 1998, s. 35. Srov. též Martin C. Putna. *Religiozita v 19. století: zbožnost nezbožných*. In: Zdeněk Hojda – Roman Prahel (ed.). *Bůh a bohové*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press 2003, s. 9–16.